

Landbefolkningens Dødelighed.

Landbefolkningens Dødelighed i Fyns Stift. Et Bidrag til en
Dødelighedsstatistik for Kongeriget Danmark.

Af Marcus Rubin og Harald Westergaard.

København. P. G. Philipsen. 1886.

Anmeldt

af

Th. Sørensen.

Foruden den videnskabelige Interesse, der er knyttet til denne Undersøgelse, tilsigter den eventuelt at tjene som Vejledning ved Behandlingen af Spørgsmaalet om Arbejderforsikring. Stødet til dens Fremkomst gav den Forhandling af Regeringens Forslag til en Alderdomsforsørgelse for Arbejdere, som i 1884 fandt Sted i Nationaløkonomisk Forening. Under Forhandlingen fremhævedes det nemlig fra flere Sider, at man kun kendte lidt til Dødeligheden i Arbejderklassen, hvilket gjorde det meget vanskeligt for Tiden at ansætte en passende Præmie for en given Forsikrings Indtræden ved en given Alder. I Forening med Kontorchef Rubin tilbød da Professor Westergaard paa Mødet, at de vilde forsøge paa at tilvejebringe nogle af de i saa Henseende nødvendige Oplysninger. Det er Indfrielsen af dette Løfte, som her foreligger, støttet pekuniært ved redbon Imødekommen af forskellige Privatmænd.

Da Forff. tog fat paa deres Forsøg paa at skabe et Bidrag til en rationel Fremstilling af Dødelighedsforholdene i de forskellige Samfunds-

klasser her i Landet, dels forelaa der, dels var der under Arbejde en Række Undersøgelser af Anmelderen, som i Hovedsagen havde taget Sigte paa en lignende Opgave. Saavel af Hensyn hertil, som fordi Vanskeligheden ved at sikre sig tilforladelige Resultater er større ved Bybefolkningen end ved Landbefolkningen, bestemte Forff. sig til udelukkende at holde sig til denne sidste. At tage hele vor Landbefolkning op til Undersøgelse paa engang, viste sig imidlertid snart uoverkommeligt paa Grund af den Omhu, der anvendtes paa at skaffe et saa paalideligt og homogent Materiale som muligt. De maatte derfor yderligere begrænse sig til Fyns Stift. Men kunne da Dødelighedskvotienter fra dette Stift direkte overføres paa det øvrige Land? Herom kan der, som Forff. gøre opmærksom paa, ikke godt være Tale, »dels fordi Befolkningen ikke er ensformigt lagdelt efter Erhverv i Fyn og i det øvrige Land, dels fordi Dødeligheden i Fyn som Helhed er forskellig fra Dødeligheden i det øvrige Land«. Det er paa dette sidste Moment, at Hovedvægten forekommer mig at maatte lægges. Men paa den anden Side have de vistnok Ret i, »at man nok kan drage analoge Slutninger om Forholdet mellem de forskellige Samfundslags Dødelighedsstyrke«.

Forff.s praktiske Erfaring, statistiske Sans og videnskabelige Dygtighed lod paa Forhaand vente, ikke alene at det indsamlede Materiale vilde blive saa godt, som det overhovedet lod sig tilvejebringe, hvor man var ude af Stand til at gennemføre den individual-statistiske Methode, men ogsaa at Materialet blev benyttet med den fornødne Indsigt og Kritik. Et nærmere Bekendtskab med Skriftet bekræfter fuldt ud Forudsætningen. Have de end ikke formaaet at gennemføre den ideelt heldigste Methode: Individual-Statistiken, er dog noget af denne optaget i Undersøgelsen. For de levendes Vedkommende dannede nemlig Folketællingslisterne (Folketællingen 1880), og for de døde Vedkommende Dødsattesterne i Forbindelse med Udskrifter af Kirkebøgerne (Tidsrummet 1876—83) Grundlaget for Inddelingen i Erhvervsgrupper (22). Men overalt, hvor

der var den mindste Tvivl om, til hvilken Gruppe en Person skulde henføres, overalt hvor Folketællingslisternes eller Ligsynsattesternes Angivelse syntes utilstrækkelig, forhørte de sig direkte i det paagældende Sogn hos vedkommende Skolelærer, der jo saa godt som altid kendte eller havde kendt Personen. Herved er selvfølgelig Materialets Paalidelighed bleven forøget, om det end alligevel langt fra har været muligt at undgaa Fejlkilder. Disse, for hvilke Forff. gøre udførlig Rede, skulle senere blive omtalte.

De 22 Erhvervsgrupper, hvortil levende og døde bleve henførte, vare: Embedsmænd, Skolelærere, andre Bestillingsmænd, Handlende, Haandværkere, Sømænd og Fiskere, Godsejere og Proprietærer, Gaardmænd og Bolsmand, Husmænd med Jord, Husmænd uden Jord og Indsiddere, Tyende, Kapitalister, pensionerede Embedsmænd, pensionerede Skolelærere, andre Pensionister, Haandværkere paa Aftægt, Gaardmænd paa Aftægt, Husmænd med Jord paa Aftægt, Husmænd uden Jord paa Aftægt, Fattiglemmer, Huslærere og Elever, Børnehjem. De fleste af Grupperne omfattede foruden de Erhverv, der udtrykkeligt ere anførte, adskillige andre mindre væsentlige Erhverv, beslægtede med hine. Efter Alderen ere Individerne i hver Gruppe henførte til 11 Aldersklasser fra det 5te Aar og opefter, hvoraf de 4 første ere femaarige, de øvrige tiaarige. Hvert af de to Køn er betragtet for sig.

Oversigten, som Forff. under Afsnittet: Erhvervsforholdene give over den paagældende Landbefolknings Fordeling efter de anførte Erhverv, frembyder paa flere Punkter ikke ringe Interesse. Dels er der her i højere Grad end ved den i Statistisk Tabelværk fulgte Inddeling lagt Vægt paa en Gruppering efter formentlig ensartede sociale Vilkaar, dels faar man her et Indblik i, hvorledes de enkelte Aldersklasser af Befolkningen fordele sig paa de forskellige Erhverv. Hvad der navnlig tildrager sig Opmærksomhed, er dog Tilgangen eller Afgangen, som de paa hinanden følgende Aldersklasser vise indenfor hver enkelt

Erhvervsgruppe. Det er med andre Ord Udvekslingen mellem Land og By samt Vandringerne fra den ene Gruppe til den anden, der her afslører sig. Har det end været ugørligt at holde disse to Aarsager til Gruppernes skiftevis Udvidning og Sammentrækning ude fra hinanden, er det dog i enkelte Tilfælde tydeligt nok den først nævnte, som maa spille Hovedrollen, i andre derimod den sidst nævnte. Med Fare for at komme ud over Grænserne for en Anmeldelse, skal der her i Hovedtrækkene blive gjort Rede for disse Vandringer.

Mellem det 5te og det 20de Aar kan der fra Aldersklasse til Aldersklasse konstateres en Formindskelse af Individernes Antal i saa godt som alle Grupper, naar undtages Tyendet, hvor det omvendte finder Sted. For de Grupperes Vedkommende, der omfatte den velhavende Del af Befolkningen, maa Formindskelsen skyldes Udvandring til Byerne af Individuer, som der skulle oplæres. For de øvrige Grupperes Vedkommende kan den tildels skyldes det samme Moment i Forbindelse med Optagelse paa Folkehøjskolerne, men væsenligst skyldes Formindskelsen dog her Rekruteringen af Tyendeklassen. Medens nemlig denne i Aldersklassen 5—10 Aar kun omfatter 0,15 pCt. af Befolkningen, omfatter den i Aldersklassen 10—15 Aar over 16 pCt., og i Aldersklassen 15—20 Aar henimod 57 pCt. Følgende Oversigt, ved hvilken der kun er taget Hensyn til de Grupper, fra hvilke Tyendet nærmest tør antages at blive rekruteret, vil bedst illustrere Vandringerne:

	Mandkøn			Kvindelkøn		
	5—10 Aar	10—15 Aar	15—20 Aar	5—10 Aar	10—15 Aar	15—20 Aar
Gaardmænd og Bols- mænd m. fl. }	2432	2486	1715	2514	2399	1771
Husmænd med Jord . .	2135	1642	236	1920	1790	435
Husmænd uden Jord } og Indsiddere m. fl. }	1951	1362	72	1857	1538	322
Tils.	6518	5490	2023	6291	5727	2528
Tyende	15	1623	4898	19	999	4833

Omend Aldersklasserne mellem det 20de og det 55de Aar vise mere Stabilitet indenfor de enkelte Erhvervsgrupper, kan der dog i alt Fald i den første Del af denne Periode, nemlig indtil det 35te Aar, paavises Vandringer af ikke ringe Omfang. Men disse foregaa næsten gennemgaaende i modsat Retning af den ovenfor konstaterede. Nu er det Tyendeklassen, som giver fra sig de store Bestanddele af Befolkningen, den har modtaget i de foregaaende Aldersklasser, hvilke hovedsagelig drage tilbage til Husmandsklassen med og uden Jord. Det gælder begge Køn. Efter det 35te Aar kommer der derimod saa godt som overalt Ro i Forholdene; fra nu af og indtil det 55de Aar synes der i det væsentlige ikke at foregaa anden Forandring i Individantallet end den, Døden fører med sig. Forff. benytte derfor Lejligheden til at fastslaa Befolkningens Fordeling paa de forskellige Erhvervsgrupper i det paagældende Tidsrum af Livet.

Fra det 55de Aar begynde imidlertid Vandringerne paany. Den Gruppe, som fra nu af suger Befolkningen til sig, er nærmest Aftægtsgruppen, der jo omfatter Ejendomsbesiddere, som have solgt — eller overdraget til et af Børnene — deres Ejendom for en Sum, hvori er indbefattet Bolig samt fuldt eller delvis Underhold for Resten af Livet. Konstateringen af Aftægtsforholdets Hyppighed hører til de mest betydningsfulde blandt Resultaterne ved denne Del af Skriftet, idet den er foregaaet langt omhyggeligere — ved Hjælp af Individualundersøgelser —, end det tidligere har kunnet finde Sted.

Betingelsen for at erhverve denne Livrente er jo, som sagt, Besiddelsen af Grundejendom. Naar Forff. for Haandværkernes Vedkommende synes at antage, at Salget af Virksomhed, omend ikke som Regel saa dog i enkelte Tilfælde, kan betinge den, turde dette vistnok være fejlagtigt. Naar nu Grundejendommen kun er et Hus uden Tilliggende af mere Jord end en Haveplads, er det klart nok, at den paa Landet kun undtagelsesvis formaar at bære fuld Aftægt til en eller to Personer, og aldeles ikke, naar den er

prioriteret i noget videre Omfang. Vi se derfor ogsaa, at Aftægtsforholdet, idetmindste relativt, ikke naar nogen betydelig Udstrækning hos Haandværkere eller Husmænd uden Jord. Imidlertid er det dog selv ved disse to Grupper ikke saa sjældent, som man paa Forhaand skulde vente. Mon Forklaringen ikke kunde ligge deri, at den betingede Aftægt her som Regel turde bestaa alene i fri Bolig? Anmelderen kender i alt Fald flere Exempler herpaa. At en Søn ved Overtagelse af et Hus maaske desforuden frivillig paatager sig at yde Forældrene Underhold for Resten af Livet, vedrører jo ikke dette Forhold, eftersom det i saa Tilfælde ikke er en Forpligtelse, der følger med Ejendommen, naar den skifter Hænder.

Anderledes stiller det sig hos Gaardmænd og Husmænd med Jord. Her faar Aftægtsforholdet en ganske anden stor Betydning. For at faa et Overblik over Forskellen, ville vi give en Fremstilling af, hvor mange pCt. Antallet af Personer paa Aftægt udgjorde af det hele Personantal indenfor hver af de ældre Aldersklasser i de nedenfor anførte Erhvervsgrupper:

	Mandkøn					Kvindelkøn				
	55—65 Aar	65—75	75—85	85 og derover	de 4 Al- derskl.tils.	55—65 Aar	65—75	75—85	85 og derover	de 4 Al- derskl.tils.
Gaardmænd og Bolsmænd m.fl.}	3,7	27,9	62,8	77,2	20,7	10,9	46,5	71,8	85,3	33,6
Husmænd med Jord	5,2	29,6	65,7	77,5	23,9	12,9	48,4	75,3	81,7	36,0
Husmænd uden Jord og Ind- siddere m. fl.}	1,6	9,7	28,7	57,1	6,4	3,8	16,8	34,9	63,3	11,1
Haandværkere m. fl.	2,6	12,5	32,7	66,7	8,3	3,6	20,8	39,0	46,7	11,5

Før det 55de Aar var der kun et ringe Antal Aftægtsfolk, spredte i de forskellige Grupper. I de resterende Aldersklasser viste derimod Fyns Landbefolkning ialt 5653

Aftægtsfolk eller over 18 pCt. af samtlige i disse Aldersklasser levende (31159).

Men Vandringerne efter det 55de Aar foregaa dog ikke alene over til Aftægtsgruppen. Ogsaa Fattiglemmernes Rækker blive særligt fra dette Tidspunkt Genstand for en Tilstrømning. Denne Gruppe, som i Aldersklasserne under 15 Aar repræsenteredes af et ikke ringe Antal Børn, hvilke den imidlertid i de nærmest derpaa følgende Aldersklasser afgav til den almindelige Befolkning (Tyendeklassen), modtager nu efter det 55de Aar — den Periode af Livet, hvor Arbejdskraften svækkes eller tabes — paany et Kontingent navnlig fra Husmænd uden Jord, tildels vel ogsaa fra Haandværkere og Tyende. Hvor stor en Rolle Fattiglemmernes Gruppe spiller i Samfundet, faar man et andet Sted i Skriftet, under Omtalen af Dødelighedsforholdene, et Indtryk af ved at se, at »hvert tolvte Dødsfald af de 18,000, der laa til Grund for Undersøgelsen, fandt Sted i Fattiggaarde eller blandt Personer, der forsørges paa anden Maade af Fattigvæsenet; af Dødsfaldene over 65 Aars Alderen var det Tilfælde med mindst en Ottendedel«. Sammesteds er der paa Grundlag af Dødsfaldene forsøgt en Beregning af, hvor store Chancer den besiddelsesløse Arbejder har for at ende under Fattigvæsenet. Som Følge af, at Materialet ikke var tilstrækkeligt omfangsrigt eller paalideligt, kunde denne Beregning dog kun anstilles tilnærmelsesvis. Resultatet gaar ud paa, at over en Fjerdedel af Husmandsklassen uden Jord — Husmænd, Indsiddere m. fl., saavel af Mandkøn som af Kvindkøn — skulde ende under Fattigvæsenet. Forff. tilføje, at man ved at tage Udgangspunktet for sin Beregning fra de højere Aldersklasser, f. Ex. 65 Aars Alderen, nærmest faar et ugunstigere Resultat. »Man tør da vistnok paastaa, at Tredjedelen, snarest maaske Halvdelen, af de jordløse ældre Landarbejdere dø som Fattiglemmer«.

Man vil forhaabenlig af det foregaaende have faaet det Indtryk, at det nok lønner sig at søge til Skriftet selv, for at blive nærmere bekendt med Gangen i disse Vand-

ringer. For Forff. have de imidlertid næppe været Anledning til ublandet Fornøjelse. De have nemlig lagt Sten i Vejen for Undersøgelsens væsenligste Opgave: Paavisningen af Dødelighedsforholdene, idet de afgive Fejlkilder ved Beregningen af Dødeligheden i de fleste Erhvervsgrupper.

Den Gruppe, hvor man maa befrygte de største Fejl, er jo Tyendeklassen, ved hvilken Udvidningerne og Sammentrækningerne fandtes at være af størst Omfang. Forff. gøre i saa Henseende opmærksom paa den nærliggende Mulighed — som allerede Anmelderen fremhævede ved sin Undersøgelse af Bybefolkningen —, at mange Tjenestefolk kunne flytte hjem til deres Familie, naar de blive syge, navnlig vel naar de angribes af kroniske Sygdomme, og at de da maaske ved indtrædende Dødsfald ikke opføres paa Dødsangivelsen som Tyende, men som Barn af den og den. Finder dette Sted, bliver den for Tyendet fundne Dødelighed ikke til at stole paa, idet den maa fremtræde som langt mindre, end den i Virkeligheden er. Det viser sig da ogsaa, at baade Anmelderen og Forff. fandt en mistænkelig lav Dødelighed hos den paagældende Samfundsklasse, respektivt i By og paa Land. Men paa den anden Side blive under denne Forudsætning de Erhvervsgrupper, fra hvilke Tyendeklassen navnlig rekruteredes, belastede med Dødsfald, der ikke rettelig burde henføres til dem, eller med andre Ord den for dem fundne Dødelighed bliver for stor. Fejlen maa i begge Tilfælde fremtræde særligt i de yngre Aldersklasser. Forff. have for de sidst nævnte Grupper Vedkommende forsøgt at korrigere det oprindeligt fremkomne Resultat. De have nemlig senere til hver af Grupperne tilbageført det Antal Individuer, der kunne formodes at være udvandrede til Tyendeklassen, sammen med det paa disse faldende Antal af døde og »beregnete døde« (jfr. nedenfor »de beregnede dødes Methode«). Heldigere end denne Korrektion forekommer det mig at have været, om man havde set helt bort fra Aldersklasserne indtil det 35te Aar. Ogsaa til Fejlkilder, som kunne skyldes andre

Vandringer f. Ex. til Fattighusene, er der taget Hensyn, men i Sammenligning med den ovenfor anførte have disse mindre Betydning.

Som Følge af, at det til Beregningen af Dødeligheden foreliggende Materiale var temmelig begrænset ved enkelte Erhvervsgrupper, er gennemgaaende anvendt »de beregnede dødes Methode«, hvorved det bliver muligt at sammendrage flere Aldersklasser, idet nemlig Alderens Indflydelse er elimineret. Da der som Maalestok for den »beregnete« Dødelighed — i Modsætning til den »virkelige« — er benyttet Dødeligheden i den fynske Landbefolkning, faar man altsaa at vide, om Dødeligheden ved en Erhvervsgruppe er over eller under den for hele Befolkningen gennemsnitlige. Afvigelsen er gennemgaaende vurderet i Forhold til Middelfejlens Størrelse. Endnu kan anføres, at Fordelingen af Individuer indenfor de ældre Aldersklasser er udjævnet ved Interpolation, af Hensyn til, at i den ældre Alder kunne Befolkningsforskydningerne virke særligt forstyrrende, idet Dødeligheden her jo stiger stærkt fra Aldersaar til Aldersaar.

Skønt Fremstillingen af Dødelighedsforholdene hos de forskellige Grupper af den fynske Landbefolkning helt igennem frembyder større eller mindre Interesse, skal jeg dog lade mig nøje med at give en Oversigt over de ved de vigtigste af Grupperne fundne Resultater, idet jeg kun for enkeltes Vedkommende forbeholder mig en nærmere Omtale. Til Oversigten er benyttet Tegnene $+$, \div og $=$ i Stedet for de af Forff. anførte Tal. Ved $+$ angives, at Dødeligheden i det paagældende Erhverv tør betragtes som større end den for den respektive Landbefolkning gennemsnitlige; ved \div , at den tør betragtes som mindre end den gennemsnitlige; ved $=$, at den ikke tydeligt manifesterer sig som værende over eller under Gennemsnittet:

	Mand- køn	Kvinde- køn
Embedsmænd m. fl.	=	=
Skolelærere m. fl.	=	=
Andre Bestillingsmænd m. fl.	=	=
Handlende m. fl.	=	÷
Haandværkere m. fl.	÷ ^{*)}	÷ ^{*)}
Sømand og Fiskere	÷	÷
Kapitalister	=	=
Godsejere og Proprietærer m. fl.	=	=
Gaardmænd og Bolsmand m. fl.	= ^{*)}	+ ^{*)}
Husmænd med Jord.	= ^{*)}	+ ^{*)}
Husmænd uden Jord og Indsiddere m. fl.	+ ^{*)}	+ ^{*)}
Tyende	÷ ⁽²⁾	÷ ⁽²⁾
Fattiglemmer.	+	+

Da Gruppen: Handlende m. fl. omfatter en stor Del Smaafolk, saasom Høkere, Kromænd o. s. v., faar man næppe her noget tydeligt Billede af Dødeligheden hos Handelsstanden.

Haandværkerklassen viser gennemgaaende gunstige Dødelighedsforhold, naar undtages Alderen 15—35 Aar hos Mandkønnet, hvor Dødeligheden er udtalt større end den gennemsnitlige — med og uden Korrektion. Aarsagen til det sidst nævnte Fænomen indlade Forff. sig ikke paa at søge. Det skyldes imidlertid næppe Beskæftigelsen, men vistnok snarere en Tilstrømning af svagelige (tuberkuløse) unge Individuer til disse Erhverv, der for største Delen (Skrædere, Skomagere o. s. v.) hverken kræve fysisk Anstrængelse eller udsætte for Vejrligets Paavirkning.

Skønt Kapitalister af Mandkøn i det Hele have gunstige Dødelighedsforhold, vise de dog i de yngre Aldersklasser en paafaldende stor Dødelighed, medens denne er lav i de ældre. Forff. mene, at den store Dødelighed i hine beror paa, at Gruppen for denne Alders Vedkommende ofte rekruteres af Personer, der navnlig af Helbredshensyn trække sig tilbage fra deres Virksomhed. Mon det ikke

*) Resultatet bliver det samme, hvad enten vi benytte Tallene med eller uden Forff.s Forsøg paa Korrektion.

ligesaa meget kunde afhænge af, at Gruppen i de yngre Aar for en stor Del turde være repræsenteret af Individder, der ere fødte som Kapitalister? At dømme efter Dødeligheden i Pairsskabet (Westergaard: Die Lehre von der Mortalität und Morbilität Pag. 254 o. fig.), vise hine nemlig i de Aar, hvor Fristelserne til at nyde Livet ere særligt store, dels ugunstige, dels mindre gunstige Dødelighedsforhold, udenfor disse Aar derimod gunstige.

At Dødeligheden hos Godsejere, Proprietærer m. fl. skulde være omtrent den gennemsnitlige, er maaske, som Forfatterne gøre opmærksom paa, ikke ganske paalideligt. Da nemlig endel Godsejere ved Folketællingen tør forudsættes at have været bortrejste (København eller maaske Udlandet), vil Dødeligheden herved let fremtræde som større, end den i Virkeligheden er.

Saa vel for Gaardmænd, Bols mænd m. fl., som for Husmænd med Jord gælder det, at Dødeligheden hos Mandkøn er omtrent den gennemsnitlige, naar man betragter Individder i Virksomhed og paa Aftægt under et. Sondres derimod disse to Kategorier ud fra hinanden, finder man ved begge Grupper, at Aftægtsmænd have udtalt større Dødelighed end den gennemsnitlige, medens Individder i Virksomhed have udtalt (Husmænd) eller antydte (Gaardmænd) mindre Dødelighed end den gennemsnitlige.

Aftægtsforholdet kendes, som omtalt, saa godt som ikke før det 55de Aar, og det er navnlig fra 55—75 Aars Alderen, at man her træffer de ugunstige Dødelighedsforhold. Efter Forff.s Mening skulde Resultatet finde sin Forklaring deri, at en Del Gaardmænd og Husmænd med Jord af Svagelighedshensyn trække sig tilbage i en forholdsvis ung Alder. Anmelderen skal gjerne underskrive dette, naar man vil erindre, at »Svageligheden« i mange Tilfælde turde hidrøre fra Misbrugen af Alkohol, der har til Følge, at Vedkommende, hvis der ikke i Længden skal indtræde Fare for, at Ejendommen sættes overstyr, maa før Tiden gaa paa Aftægt, frivilligt eller halvvejs tvungen af Familjen. I et

Skrift af en dansk Forf. *) er for nogle Aar siden Opmærksomheden bleven henledet paa, om de mange Selvmord blandt Aftægtsmænd ogsaa virkelig ere Selvmord, om der ikke af og til kunde foreligge Misligheder fra Aftægtsynderens Side. Hvis man vil indskrænke »Mislighederne« til at gælde Begunstigelse af en hos Aftægtsmanden i Forvejen tilstedeværende Tilbøjlighed til Drik, turde de maaske ikke være uden Betydning, ikke alene overfor Selvmordene, men overfor Dødeligheden i det Hele. Fra sin Praxis som Læge har Anmelderen i alt Fald set Exempler herpaa, dog kun hvor Aftægtsens Yder og Nyder ikke var i Familje.

For Kvindekønnets Vedkommende gælder det ved disse to Grupper, at Dødelighedsforholdene ere ugunstige, naar man slaar Individet i Virksomhed og paa Aftægt sammen. Skilles de ud fra hinanden, finder man, at hos Individet i Virksomhed er Dødeligheden udtalt (Husmandsklassen) eller antydnet (Gaardmandsklassen) større end den gennemsnitlige. Hos Aftægtskvinder er den derimod intet af Stederne tydeligt afvigende fra den gennemsnitlige.

Denne Forskel mellem Dødeligheden hos Aftægtsmænd og Aftægtskvinder kunde ogsaa tyde paa, at de første maa omfatte en Del Individet, der have ødelagt deres Helbred ved Misbrug af Alkohol, thi de to Køn leve jo dog under fuldstændigt ens Vilkaar.

Husmænd uden Jord, Indsiddere m. fl. vise hos Mandkønnen udtalt større Dødelighed end den gennemsnitlige. Udskiller man Individet i Virksomhed, findes Dødelighedsforholdene hos disse vedvarende ugunstige, dog stammer dette kun fra Barneaarene og de højere Aldersklasser, thi Perioden fra 15—65 Aars Alderen, altsaa den egentlige produktive Alder, er ikke præget af nogen abnorm Dødelighed. Forff. bemærke i denne Anledning: »Det kan ikke ligge i selve Beskæftigelsen, naar Dødeligheden i visse Aldersklasser er stor blandt de jordløse Husmænd, men derimod i fattige Kaar, daarlig Sundhedspleje o. s. v., og

*) »To Samfundsonder« af Overauditor Wolff.

disse ville ikke saa meget gøre sig gældende overfor den voxne Arbejder, som blandt den øvrige Del af Familien, der oftest faar en ringere Kost end Forsørgeren.« Anmelderen, som selv i sin Tid har gjort opmærksom paa denne Forskel i Kosten, skulde ogsaa for dette Moments Vedkommende være villig til at slutte sig til Forklaringen, hvis ikke et hos Kvindekønnet fremtrædende Fænomen (jfr. nedenfor) syntes at staa i Modstrid dermed.

Hos Aftægtsmænd af denne Gruppe er Dødeligheden ikke tydeligt afvigende fra den gennemsnitlige. Taler dette nu ikke imod den Henvisning til Drankere, hvori der ovenfor blev søgt Forklaringen af den abnormt store Dødelighed hos Aftægtsmænd blandt Gaardmænd og Husmænd med Jord, thi der er dog fornuftigvis næppe nogen, der vil gaa ud fra, at Misbrug af Alkohol skulde være mere almindelig i disse Grupper end hos Husmænd uden Jord? Nej! paa ingen Maade. Er nemlig en jordløs Husmand fordrukken, faar han snart sin Smule Ejendom gældbunden, og ender derfor ikke paa Aftægt, men paa Fattiggaarden.

For Kvindekønnets Vedkommende gælder det ved denne Gruppe, at Dødelighedsforholdene ere udtalt ugunstige hos Individuer i Virksomhed, udtalt gunstige hos Individuer paa Aftægt, men for dem begge i Forening udtalt ugunstige. Ved Individuer i Virksomhed er det atter ligesom hos Mandkønnet Barnealderen og den gamle Alder, hvorfra den abnorme Dødelighed stammer, medens Alderen fra 35—65 Aar synes at frembyde omtrent gennemsnitlig Dødelighed. Her kan en Forskel i Kosten imidlertid ikke tjene som Forklaring, thi for Kvindekønnet af den paagældende Gruppe er denne vistnok ens gennem hele Livet, med mindre det da skulde være mere almindeligt paa Fyn end i Jylland, at Landarbejderens Kone ogsaa udenfor Høstens Tid arbejder ude, ligesom han selv med Kosten som Del af Lønnen.

Ved at gøre sig bekendt med Tabellerne i selve Skriftet vil man se, at saavel hos Gaardmænd som hos Husmænd med og uden Jord ere Dødelighedsforholdene

ugunstigere for Kvindkøn end for Mandkøn. Forff. bemærke, at dette forklarer, hvorledes Dødeligheden blandt yngre voxne Kvinder kan være større paa Landet end i Byerne, i Modsætning til, hvad der ellers viser sig. Vedrørende denne sidste Abnormitet kunde Anmelderen dog ønske at fremdrage en Henstilling, han andetsteds har gjort, nemlig om ikke Vandring af syge Tjenestepiger fra Byerne til deres Hjem paa Landet kunde spille en Rolle herved, thi særligt hos den kvindelige Del af Tyendet fandtes der i Byerne en urimelig lav Dødelighed. Finder der en saadan Vandring Sted af Betydning, bliver det jo problematisk, om Dødeligheden virkelig i nogle Aldersklasser er større hos Kvinder paa Land end i By, eller idetmindste i hvilket Omfang den er det

Overhovedet indvirke Vandringerne uafbrudt forstyrrende ved Undersøgelser af denne Art, særligt naar man, som her er sket, kommer ind paa at adskille de Grupper af Befolkningen, mellem hvilke de navnlig foregaa. Destoværre er det meget vanskeligt at omgaa disse Fejlkilder. Den af Forff. forsøgte Korrektion af Tallene har, som de selv indrømme, sine Mangler. Anmelderen vilde have foretrukket, ved Siden af at meddele Resultatet for alle Aldersklasser, særskilt at fremdrage det, man faar ud ved at holde sig alene til den Periode af Livet (35—55 Aar), hvor Vandringerne kun have forsvindende Betydning. Dette have vel Forff. ogsaa gjort sine Steder, men man savner i alt Fald et Overblik over Resultatet. Tilvejebringes dette, viser det sig, at i Alderen 35—55 Aar (forøvrigt ogsaa i Alderen 35—65 Aar) er Dødeligheden den gennemsnitlige hos Individer i Virksomhed baade af Mandkøn og Kvindkøn saavel af Klassen: Gaardmænd, Bols mænd m. fl. som af Klasserne: Husmænd med Jord og Husmænd uden Jord, Indsiddere m. fl. Herfra er alene undtaget Kvindkønnet af Husmandsklassen med Jord, hvor Dødeligheden er udtalt større end den gennemsnitlige. Det er ganske interessant at se, at i denne Alder, hvor altsaa Vandringerne forstyrrende Indvirkning er saa godt som udelukket, fremkommer det samme Resultat, som ved min Undersøgelse af Dødeligheden i de

første Aar af Livet, hvor Vandringerne endnu mindre kunne antages at have synderlig Betydning, i alt Fald for Landdistrikternes Vedkommende. Jeg fandt nemlig, at Børnedødeligheden (0—5 Aar) var omtrent den samme hos Gaardmænd, Bolsmænd, Haandværkere m. fl. som hos Husmænd, Indsiddere m. fl. Med andre Ord: der er ikke ringe Sandsynlighed for, at dersom man ved sin Undersøgelse kunde udelukke Fejlkilder gennem alle Aldersklasser, vilde man finde, at Agerbrugerne fra Gaardmanden af nedad frembyde nogenlunde de samme Dødelighedsforhold. Konklusionen af denne indskudte Sammenstilling bliver imidlertid den samme som den, Forff. til Slutning uddrage: »at den ringe Afvigelse mellem den jordbesiddende og den jordløse Klasse ikke betyder, at den sidst nævnte er gunstigt stillet, men den tyder netop omvendt paa, at der i Bondestanden som Helhed maa herske adskillige sundhedsfarlige Aarsager, som med de Midler, der staa denne Klasse til Raadighed, burde være lette at fjerne, og der kan næppe være Tvivl om, at der ved kraftige hygiejniske Forholdsregler i Landdistrikterne vil kunne spares overordenlig mange Menneskeliv«. Fremfor alt gælder det vel om, at den jordbesiddende Klasse lærer at indse Betydningen af Hygiejne i Hjemmet (Luft, Vand osv.).

Naar Forff. hovedsageligt have haft deres Opmærksomhed henvendt paa Agerbrugerne, skyldes dette nærmest den Omstændighed, at de paagældende Grupper afgav et forholdsvis stort Materiale, hvortil imidlertid kommer, at deres Dødelighedsforhold tidligere kun vare lidt kendte. Her er det da ogsaa lykkedes dem at fremdrage meget nyt af Interesse f. Ex. ved Aftægtsforholdet, men i endnu højere Grad gælder dette dog maaske for Fattiglemmernes Vedkommende, hvor de have haft et hidtil saa godt som udyrket Omraade af Dødelighedsstatistiken at bearbejde. Det fremgaar af Undersøgelsen, at i Alderen 5—15 Aar ligesom ogsaa i Alderen over det 65de Aar skulde Dødeligheden være omtrent den gennemsnitlige hos begge Køn af Fattiglemmer, medens den i Aldersklasserne mellem det 15de og 65de Aar er udtalt større end den gennemsnitlige, hvilket navnlig er frem-

trædende hos Mandkønnet. Der henvises til, at den abnorme Dødelighed i den sidst nævnte Del af Livet »skyldes dels den Omstændighed, at en Del Individuer paa Grund af Sygelighed maa opgive Kampen for Tilværelsen, dels at der i den paagældende Alder findes en Del Drikfældige.« I Henseende til Betydningen af det sidste Moment citeres »Beretning til Finansministeriet om Drikfældighedsforholdene i Danmark.« Erfaringerne tyde saaledes nærmest paa ganske gode Forhold i Fattiggaardene, omend Dødeligheden hos alle Aldersklasser tilsammen er udtalt større end den gennemsnitlige.

Til Slutning skal jeg gentagende opfordre Enhver, der interesserer sig for de sociale Spørgsmaal, til at gøre sig bekendt med Skriftet i sin Helhed. Det fortjener at blive læst langt udover Kredsen af de faa, for hvem Synet af Talrækker ikke er en tilstrækkelig Grund til strax at lægge en Bog til Side.